

GÖNÜL'DEN FELSEFEYE: ANADOLU NAZARİYATI ESASINDA BİR DEĞERLENDİRME

Oya PEDÜK

*Çukurova Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri
Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi*
oyapeduk@gmail.com
ORCID:0000-0002-2607-7802

Öz

Bu çalışmanın amacı Ahmet İnam ve Yalçın Koç'un, Çağdaş Türk felsefesini Anadolu irfanı ve Türkçenin imkanları üzerinden inşa ediş biçimlerini karşılaştırmalı olarak ele almaktır. Her bir düşünürün felsefesini taşıyan temel kavramların analizi yapılarak Anadolu'yu bir düşünce nesnesi haline getirirken benimsedikleri epistemolojik yaklaşımların kesişim ve ayrışma noktaları irdelenmiştir.

Çağdaş Türk felsefesi, bir yanda evrensel felsefi mirasla diyalog kurma, diğer yanda kendi kültürel ve dilsel köklerinden (Anadolu) beslenen özgün bir düşünce üretme çabalarına tanıklık eder. İnam'ın "Gönül Felsefesi" ile Koç'un "Nazariyat" sistemi, Batı felsefi geleneğinin evrenselci iddialarına karşı, Anadolu'nun kültürel ve dilsel birikiminden beslenen yerel ve milli bir söylem geliştirme ortak kaygısını taşır. Ancak, bu ortak hedefe ulaşmak için benimsedikleri yöntemler, yola çıktıkları ve beslendikleri kavramlar ve Batı felsefesiyle kurdukları ilişki biçimi bakımından önemli farklılıklar vardır. Bir tarafta İnam'ın, Batı felsefesinin fenomenolojik ve rasyonel araçlarını (Logos) kullanarak Anadolu'nun "gönül" mirasını yeniden yorumlama ve evrensel felsefeye bir katkı olarak "inşa etme" yönündeki sentezci çabası dururken diğer tarafta Koç'un, Batı felsefesini "fıkriyat" olarak radikal bir eleştiriye tabi tutan ve "hakikat" ile teması kopmuş bu geleneğe karşı, "Anadolu Mayası" zemininde yükselen "nazariyat" sistemini bir "ihya" (canlandırma) projesi yer alır.

Bu çalışma, her iki düşünürün de “gönül” kavramını ve Anadolu irfanını merkeze almalarına rağmen; Batı felsefesine yaklaşımları, “Anadoluluk” tasavvurları, felsefi yöntemleri ve nihai hedefleri temelden ayrıştıklarını ortaya koymaktadır. Bu farklılıkların ortaya konması, Çağdaş Türk felsefesinin yerellik ile evrensellik arasında sürdürdüğü yaratıcı arayışa anlamlı bir ışık tutacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gönül Felsefesi, Anadolu Mayası, Gönül, Nazariyat, Çağdaş Türk Felsefesi

FROM GONUL (HEART) to PHILOSOPHY: AN ASSESSMENT BASED on the ANATOLIAN THEORY (ANADOLU NAZARİYATI)

Abstract

The purpose of this study is to comparatively examine the approaches of Ahmet İnam and Yalçın Koç in constructing contemporary Turkish philosophy through the intellectual heritage of Anatolia and the potential of the Turkish language. By analyzing the fundamental concepts underpinning each thinker's philosophy, it explores the points of convergence and divergence in the epistemological approaches they adopt while transforming Anatolia into an object of thought.

Contemporary Turkish philosophy bears witness to efforts to engage in dialogue with the universal philosophical heritage while also striving to produce original thought nourished by its own cultural and linguistic roots (Anatolia). İnam's “Philosophy of Heart” and Koç's “Nazariyat” (contemplative/theoretical) system share a common concern: to develop a local and national discourse that draws from Anatolia's cultural and linguistic repository, in response to the universalist claims of the Western philosophical tradition. However, there are significant differences in the methods they employ, the concepts they draw upon, and the nature of their relationship with Western philosophy in pursuit of this shared objective.

On one side stands İnam's synthetic endeavor, which utilizes the phenomenological and rational tools of Western philosophy (Logos) to reinterpret Anatolia's heritage of "the heart" (Nous) and to "construct" it as a contribution to universal philosophy. On the other side lies Koç's project of "revival" (ihya), which subjects Western philosophy to radical critique as a sterile "fikriyat" (mere thought-construction) that has lost touch with "truth," and instead proposes a "nazariyat" (contemplative/theoretical) system rooted in the "The Leaven of Anatolia" as an authentic alternative.

This work demonstrates that, although both thinkers center the concept of "the heart" and Anatolian wisdom, they fundamentally diverge in their approaches to Western philosophy, their conceptions of "Anatolianness" their philosophical methods and their ultimate goals. By revealing and examining these differences, this study aims to shed light on the creative search within contemporary Turkish philosophy between locality and universality.

Keywords: Philosophy of Heart, The Leaven of Anatolia, Heart, Nazariyat (Theorization/Contemplation), Contemporary Turkish Philosophy

Giriş

Çağdaş Türk felsefenin seyri, büyük ölçüde Batı felsefe geleneğinin aktarılması, yorumlanması ve içselleştirilmesi şeklinde tezahür eder. Bu durum, Türk düşünce hayatında bir yanda evrensel felsefe birikimiyle bütünleşme gerekliliği diğer yanda bu birikimi kendi tarihsel ve kültürel bağlamı içinde sentezleyerek özgün bir söylem geliştirme arayışı şeklinde derin bir ikilem yaratır. Ancak, 20. yüzyılın son çeyreğinde, mevcut geleneği aşma çabasıyla felsefeyi özgün kültürel, dilsel ve tarihsel temellerde yeniden üretmeyi amaçlayan düşünürler öne çıkmaya başlar. Çalışmamıza konu olan Ahmet İnam ve Yalçın Koç bu düşünürler arasında kendilerine has üsluplarıyla ve söylemleriyle öne çıkan iki isimdir. Her iki düşünür de, hâkim Batı felsefe geleneğinin rasyonel araçlarının (Logos) ve yönteminin (İnam için fenomenoloji, Koç için fikriyat) Anadolu insanının dünyayı deneyimleme ve anlamlandırma biçimini (Gönül/Maya) tam olarak kuşatamadığı ön kabulünden hareket eder. Bu iki düşünür, “Gönül Felsefesi” ve “Nazariyat” adını verdikleri özgün sistemleriyle, sadece akademik bir çabanın değil, aynı zamanda bütüncül bir varoluş ve bilme biçiminin peşindedir. Buradan yola çıkarak, Anadolu coğrafyasının binlerce yıllık kültürel birikimini felsefi bir ham madde olarak görür ve onu çağdaş bir söylemle işleyerek evrensel felsefe sahnesine sunmayı hedeflerler. İnam bunu “Gönül Felsefesi” ile, Koç ise “Anadolu Mayası” ve onun üzerine inşa ettiği “nazariyat” sistemi ile gerçekleştirmeye çalışır.

Her iki düşünür de Türkçe felsefe yapmayı, sadece akademik bir iş değil, varoluşsal bir mesele olarak kabul eder. Türkçenin felsefe yapmaya uygun bir dil olduğu ve Türkçe felsefe yapmanın zorunluluğu konularında hemfikirdir. Ahmet İnam felsefenin hayatla, duyguyla ve Anadolu’nun tecrübe birikimiyle bağ kurması ve bunun ancak anadilde, yani Türkçede mümkün olabileceğini savunurken Yalçın Koç, Türkçe felsefe yapmanın sadece Batılı metinleri çevirmek veya yorumlamak olarak değil özgün bir sistem ve kavramlar dizgesi kurmak anlamına geldiğine inanır. O halde evrensel felsefe birikimine yerelden katkı sunma konusunda aynı hassasiyeti paylaşan İnam ve Koç’un felsefi yaklaşımları, hangi noktalarda kesişmek-

te, hangi noktalarda radikal bir biçimde ayrılmaktadır? Bu soruyu cevaplamak için, öncelikle her iki düşünürün yaklaşımlarının teorik çerçevesi ana hatlarıyla ortaya konacak, ardından benzerlik ve farklılıkları derinlemesine incelenecektir.

1. Kavramsal Çerçeveler: İki Felsefi Proje

1.1. Ahmet İnam'ın “Gönül Felsefesi”: Bir Yaşama Felsefesi İnşası

Ahmet İnam'ın “Gönül Felsefesi”, Batı felsefesinin hâkim rasyonalist ve analitik söylemine alternatif olarak, Anadolu'nun kültürel ve manevi birikiminden damıttığı “gönül” kavramını merkeze alan seküler bir yaşama felsefesidir. İnam'ın felsefi serüveni, analitik felsefe ve fenomenoloji ile başlamış, ancak zamanla kendi kültürünün kaynaklarına dönerek özgün bir sistem inşa etmeye yönelmiştir.

1.2. Gönül Felsefesinin Temel Kavramları: Gönül, Can ve Yaşama Dünyası

1.2.1. Gönül Kavramı

Anadolu insanının dünyayı kavrayış şekli ve yaşama tarzından damıttığı ve doğrudan dilde hayat bulan “gönül” kavramı Türkçenin anlam derinliği en zengin kelimelerinden biridir. Gönül en basit haliyle “sevgi, istek, düşünüş, anma, hatırlama, kalpte oluşan duyguların kaynağı”¹ olarak tanımlanır. Türk dili var olduğundan beri yaşayan bir kavram olan gönül Orhun Yazıtlarından başlayarak, Uygur metinlerinde, Kutadgu Bilig’de, Dede Korkut hikayelerinde ve nihayet Yunus Emre, Âşık Paşa gibi Türk-İslam düşünür ve şairlerinin eserlerinde merkezi bir yer tutar. Gönül tasavvufta genellikle “kalp” ile eş anlamlı görülür ve insanı Tanrı’ya ulaştıran bir merci, “Çalab’ın tahtı” olarak kabul edilir.² Divan edebiyatında ise aşkın, inancın, acının, sırların ve insanın en mahrem “ben”inin yaşadığı, şiirin ve aşkın yeri olarak kendini gösterir.

Gerek tasavvuf edebiyatında gerekse divan edebiyatında sıklıkla kullanılan gönül kavramı Türkçenin deyim ve terim türetmedeki en

1 TDK Sözlüğü. “Gönül.” Erişim tarihi: 20.09.2025. <https://sozluk.gov.tr/>.

2 Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divanı* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997), 243.

güçlü ve üretken kelimelerinden biri olarak kabul edilir. Gönül kavramının kullanım alanının genişliğini gösteren belli başlı ifadeler arasında; gönül yapmak, gönül yıkmak, gönül koymak, gönül kırmak, gönül vermek, gönül yarası, gönül pazarı, gönüllü, gönüllenenmek, gönülden geçirmek, gönül beklemek, gönül ehli sayılabilir.³

Felsefi bir terim olarak incelendiğinde, Bedia Akarsu gönül kavramını “duyguların, ruhsal kıpırdanmaların, iç çabaların taşıyıcısı” anlamında Almanca “*gemüt*” (ruh) kelimesiyle özdeşleştirir.⁴ Ancak gönül kavramına benzer kavramlar olsa da felsefi literatürde gönülü tam anlamıyla karşılayacak bir kavram bulunmamaktadır.

Ahmet İnam’ın gönül anlayışı ise bahsettiğimiz tüm tanımların ötesinde bir özellik taşır. İnam; “Gönül ne duygu, ne metaforik anlamıyla kalp, ne duygusal çalkantı, duygu seyri, ne tutku, istek, arzudur. Bunların hepsini içinde taşıyıp, bunlardan fazla olandır. Bir çekirdek kavramdır, yeterince işlenmemiştir. Belli bir tutum içinde işlenebilecek, sezgisel yanı bol, şaşırtıcı sonuçlara gebe bir kavramdır.”⁵ diye ifade eder.

Ahmet İnam bir “kavram işçisi”⁶ olarak; etimolojik arka planı, tasavvufi derinliği, edebi somutluğu ve felsefi çerçevesi bu denli güçlü olan gönül kavramıyla yürür ve onu zengin mirasından koparmadan seküler bir felsefi kategori olarak yeniden “inşa” eder. Ona göre gönül, duygu, akıl, beden ve toplumsal ilişkileri aynı potada eriten bütünleştirici bir kavramdır. Batı kültürü aklı ön plana çıkarırken, Anadolu irfanı “gönlüm bulandı” diyerek bedeni, “gönlümle oturdum da hüznümlendim” diyerek aklı bu kavramın içine dahil eder.⁷

İnam, insanı ve yaşamını açıklamada merkezi bir role sahip olan gönle dört temel özellik atfeder. Bunlardan ilki bireyi harekete geçiren, dönüştüren ve yaratıcı kılan bir enerji kaynağı yani güç ya

3 Nihad Sami Banarlı, *Türkçenin Sırları* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 1978), 78.

4 Bedia Akarsu, “Gönül,” *Felsefe Terimleri Sözlüğü* içinde (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1998), 87.

5 Ahmet İnam, *Teknoloji Benim Neyim Oluyor?* (Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2014), 6.

6 Ahmet İnam, *Anadolu’ya Gönülle Döşenen Kavram Yolları* (Ankara: Hece Yayınları, 2010), 130.

7 Ahmet İnam, “Gönül Felsefesi,” *Kalkınma Dergisi* sy. 53 (2009): 73-74.

da enerji olarak gönül, ikincisi bireyi çevreleyen ve ilişkilerini şekillendiren duygusal ve manevi iklim yani atmosfer (gönül küre) olarak gönül, üçüncüsü bireyin dünyaya ve hayata karşı takındığı temel varoluşsal pozisyon yani tavır olarak gönül ve dördüncüsü ise gönlün sadece içsel bir durum değil, “gönülleme” gibi dışavurumsal fiillere dönüşen boyutu yani eylem olarak gönüldür.⁸

“Gönüllemenin” gerçekleşebilmesi yani bireyin “gönül sahibi” olabilmesi ve bunu eylemlerine yansıtabilmesi için İnam, dört temel ögenin birlikteliğine ve uyumuna vurgu yapar: beden, duygu, akıl ve toplumsal-kültürel ilişkiler.⁹ İnam’ın gönlü, bu dört ögenin uyum içinde olduğu bir bütünlüktür. Bedeniyle barışık, içsel yolculuğunda farkındalığı gelişmiş, aklıyla dengeli ve toplumla anlamlı bağlar kurabilen insan, “gönül sahibi” olur ve bu uyum onun “gönül gücü”nü oluşturur.

1.2.2 “Can” Kavramına Geçiş: Vehbi’den Kesbi’ye

İnam’ın felsefi arayışı dinamiktir ve son dönem çalışmalarında “gönül” kavramını “can” kavramıyla zenginleştirir. “Ben gönülle yola çıktım, şimdilerde cana vardım”¹⁰ sözü bu evrimi gösterir. Farsça kökenli can kavramı, “insan ve hayvanlarda yaşamayı sağlayan ve ölümle vücuttan ayrılan madde dışı varlık; yaşama, hayat; güç, dirilik; kişi, birey; insanın kendi varlığı, özü; gönül”¹¹ gibi anlamlarda kullanılır. Felsefi literatürde ise can “*psukhe/psykhe*” kavramıyla özdeşleştirilir. “Psukhe; yaşam soluğu, dirilik ilkesi, ruh, nefes, soluk, hayat, can, canlılık olarak tanımlanır.”¹²

Gönül Felsefesinin merkezine halen gönül kavramını yerleştiren İnam canı da gönlü olduğu gibi mistik bir anlam katmadan olabildiğince seküler bir yaklaşımla ele alır. Canı, bedeni ve iç dünyasıyla insana verilen ad olarak tanımlayan İnam, iç dünyadan kastının “ca-

8 Ahmet İnam, *Candan Gönüle* (Malatya: Bilsam Yayınları, 2012), 17-18.

9 İnam, *Candan Gönüle*, 22-23.

10 Yıldız Işık, *Mutsuzluk Ahlaklıktır: Yaşam Üstü Söyleşiler* (Ankara: İmge Kitabevi, 2012), 149.

11 TDK Sözlüğü. “Can.” Erişim tarihi: 30.09.2025. <https://sozluk.gov.tr/>.

12 Francis E. Peters, “Psukhē,” *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü* içinde, çev. Hakkı Hünler (İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2004), 322.

nın duyma, algılama, duygularını yaşama, bilme, karar verme, anım-sama, düşünme; kavramlar, kuramlar, sanat, bilim, inanç düzenleri oluşturma süreçlerinin gerçekleştiği ortam” olduğunu belirtir.¹³

İnam “Gönül, canın belli bir özellik kazanmış halidir” diyerek can ve gönül arasında hiyerarşik ve tamamlayıcı bir ilişki kurar. İnam’a göre her gönülde can vardır, ancak her canda gönül bulunmaz. Can, doğuştan gelen (vehbi) bir potansiyeldir; gönül ise, bu potansiyel üzerine “canın farkına varmak” suretiyle, “emek harcayarak, hayat üzerine yoğunlaşarak” sonradan inşa edilen (kesbi) bir kazanımdır.¹⁴

Gönül sahibi olma yolunda ilk yapılması gereken bireyin kendi canının ve onun potansiyelinin farkında olmasıdır ki canı idrak etmeden gönül inşasına başlama imkânı yoktur.¹⁵ İnam candan gönle uzanan süreci “Canlılığa, canlara, insana, dünyaya katkı sunabilen; kendinin, köklerinin farkında olan; ötekine, kendine açık cana gönül sahibi can diyebiliriz. Gönül sahibi olmak, can diriliği, can saygısı, can taşıma sorumluluğu, can cesareti, can yaratıcılığı gerektirir.” şeklinde açıklar.¹⁶

1.2.3. Yaşama Dünyası (Lebenswelt): Anadolu İnsanın Yaşamına Bakış

“Gündelik yaşanmış deneyimlerin, en yüksek derecede teorik ve soyut olan bilimsel kavramlarımızın bile nihai ve en yüksek temelini meydana getiren bilim öncesi dünyası” olarak tanımlanan *Lebenswelt* fenomenolojinin kurucusu Edmund Husserl’in felsefesinin temel kavramlarından birisidir.¹⁷ 20. yüzyılın başlarında ortaya atılan bu kavram tüm düşüncelerin ve soyutlamaların üzerine kurulduğu, henüz dilin ve kavramların müdahalesine uğramamış olan temel, somut hayat deneyimini ifade eder.

Yaşama dünyasını kendi kültürümüz bağlamında anlamlandırma da Ahmet İnam’ın yaklaşımı büyük önem taşır. İnam’a göre yaşama

13 İnam, *Candan Gönüle*, 253.

14 Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, 169.

15 Işık, *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır*, 169.

16 Ahmet İnam, “Can Darlığı,” *Bilim ve Ütopya*, sy. 265 (2016): 4.

17 Ahmet Cevizci, “Lebenswelt,” *Felsefe Sözlüğü* içinde (İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999), 545.

dünyası, dilin henüz işin içine girmedığı, canlı ve somut bir hayat alanıdır.¹⁸ Bu alan, tüm zihinsel süreçlerimizi besleyen ve onlardan önce gelen bir “hayat tarzıdır”. İnsanların farkına bile varmadan, çocukluktan itibaren edindikleri örtük bilgiler, İnam’a göre bu yaşama dünyasını besleyen en önemli kaynaktır.¹⁹ İnsanın günlük hayatını sürdürdüğü fiziksel çevre, sanat eserleri, kullandığı nesneler ve genel olarak kültür dünyası, onun yaşama dünyasını oluşturur. İnam, felsefenin de bu somut ve birincil hayat deneyiminden, yani yaşama dünyasından doğması gerektiğine inanır. Bu inançla, Anadolu insanının yaşama dünyasında merkezi bir yere sahip olan “gönül” kavramını da kendi felsefesinin odağına yerleştirir. Gönül Felsefesi kaynağını yaşamdan alan bir felsefe olması bakımından fenomenolojik izler taşıyan, yaşantı betimlemesi ve yaşama dünyası üzerine temellendirilmiş bir felsefedir.

Ahmet İnam Hititlerin, Sümerlerin, Friglerin, Helenlerin, Türklerin, kısaca Anadolu’da yaşamış tüm uygarlıkların beşiği olarak, Anadolu’nun çok yönlü kültürel mirasıyla sahiplenilmesinin ve Anadolu kimliğinin bir kültür varlığı olarak görülmesinin altını çizer. Anadolu köylerinde halkın günlük dilinde kullandığı kelimelerin, nesiller boyu aktarılan türkülerin, geleneksel tören ve ritüellerin derin bir felsefi alt yapıya sahip olduğuna inanır. Tüm bu unsurlar, Anadolu insanının somut hayat deneyimlerini ve değer yargılarını şekillendiren yaşama dünyasının doğal bir yansımasıdır. İnam, bu şekilde keşfettiği yaşama dünyasını, Gönül Felsefesi adını verdiği çalışmaları kapsamında inceler ve felsefi bir çerçeveye oturtur.²⁰

İnam bu çerçeveyi çizerken özellikle Türkçe’nin olanaklarını kullanmaya özen gösterir ve katı rasyonaliteden uzak, sezgiye, duyguya ve şiire açık bir felsefe tarzını savunur. Türkçenin, bu tür bir “hissederek düşünme” etkinliği için son derece zengin ve elverişli olduğunu düşünür. Yazılarında ve denemelerinde Türkçenin incelik-

18 Ahmet İnam, “Bilim, Sanat ve Felsefe Dili Olarak Türkçe,” *Düşünüyorum Aylık Bülten*, sy. 57 (2015): 40.

19 Işık, *Mutsuzluk Ahlaklıktır*, 349.

20 Oya Pedük ve Süleyman Dönmez, “Ahmet İnam ve Gönül Felsefesi,” *Cumhuriyetimizin 100. Yılında 100 Felsefecimiz* içinde, ed. Nihat Durmaz (Ankara: Nobel Yayınları, 2023), 294.

lerini, deyimlerini, şairane ve mecazlı yapısını bilinçli olarak kullanır. Türkçe felsefe yapmak, ona göre, bu topraklara ait kavramları (örneğin, gönül, hüzn, tevazu, kanaat) felsefi bir sorgulamanın merkezine almaktır. Bu kavramlar, ancak anadilde düşünüldüğünde tam anlamıyla hissedilebilir ve işlenebilir. Dolayısıyla, onu Gönül Felsefesini oluşturmaya iten asıl ilham kaynağının; Anadolu'nun binlerce yıllık kadim kültürünün, düşünce yapısının ve yaşama dünyasının temelini oluşturan irfanı gün yüzüne çıkarma ve bu birikimi çağdaş bir bakış açısıyla Türkçe'nin zenginliğini kullanarak yeniden yorumlama arzusu olduğu söylenebilir.

1.3. Gönül Felsefesinin Evrensel Felsefi Referansları

Ahmet İnam, Anadolu kültürünün zenginliğini evrensel buluşturmaya çalışan biri olarak evrensel felsefeye kendi kültüründen katkı sunma kaygısıyla farklı kaynaklardan beslenir. İnam, Gönül Felsefesini inşa ederken Batı felsefe geleneğiyle sürekli bir diyalog içinde olur. Kendisini 2500 yıllık felsefe denilen etkinlik içerisinde Batı düşüncesini besleyen tüm kaynaklara açık tutar ve “gavurlar” dediği Batılı düşünürlerle diyalog kurar. Gönül Felsefesine giden yolda kendi kültüründen miras aldığı motifler ve etkilendiği üstatların dışında felsefe tarihinde iz bırakmış kavram ve düşünürlerin olduğunu da vurgular.²¹ Platon'un *Symposion* diyalogundaki “eros”unu “hayata ve üretmeye karşı şevk” ve Diotima'nın “tokos”unu (güzellik içinde doğurma) “gönülleme” yani insanın kendini gerçekleştirerek olabileceğinin en iyisi olması olarak yorumlar.²² Nietzsche'nin “Übermensch” (Üstinsan) idealinde “gönül sahibi insan”ın yaratıcı, yaşamı olumlayan ve ona değer katan, kendini aşma cesaretine sahip tavrını bulur.²³ Heidegger'in dil ve “kökenlere dönme” (nostos) arzusunu “Anadoğru”²⁴ şiirinde ifade eder ve onun gibi “kavram işçi-

21 Ahmet İnam, *Bir Sevda Yorumu Kitabı: Gül den ile Hoca* (İstanbul: Okuyan, 2001), 15.

22 Oya Pedük, *Gönülden Cana: Ahmet İnam'ın Felsefi Görüşleri* (Ankara: Net Kitaplık, 2021), 76-78.

23 Pedük, *Gönülden Cana*, 57.

24 Ahmet İnam, “Sır Mushafında Anadolu,” *Ahmet İnam* (kişisel web sitesi), erişim 24 Ekim 2025, <https://www.ahmetinam.com/yazilar-SIR-MUSHAFINDAN-ANADOLU>.

liği” yaparak “gönülleme”, “can tabanı” gibi yeni Türkçe kavramlar türetir.²⁵

İnam’ın Gönül Felsefesini inşa etme yolculuğunda Batı felsefe geleneğiyle kurduğu ilişkiyi bu şekilde özetlediğimizde yaklaşımının sentezci bir “inşa” olduğu fark edilir. Onun düşüncesi edebiyat, sosyalizm, mantık ve bilhassa fenomenolojinin yaşama dünyasını betimleme özgürlüğünden beslenir. Yaşamın içinde olan ve yaşama dönük bir felsefe arayışında olan İnam için fenomenler önemlidir. Gönül felsefesinde derin izler bırakan fenomenolojik bakış dıştan içe doğru yönelmesi bakımından logosu esas alır. Bilimsel düşünme tarzını temellendirmede kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkan logos rasyonel yetiyle, deney ve gözleme tabi olmayla ilişkilendirilir. İnam her ne kadar Anadolu’ya ait olan gönül ve can gibi içsel derinliğe sahip kavramlarla ilerlese de onları Batı felsefesinin referanslarıyla yani logosla konumlandırmak ve görünen dünya üzerinden okumak istemesi felsefesinin içinde bulunduğu en önemli paradokstur. Gönül, logos üzerinden yani dıştan içe giderek açılmaz. Çünkü gönül rasyonel yetiyle kavranabilecek, deney ve gözleme tabi tutulabilecek özellikte değildir. Gönül; kavrayışa his ve sezgiyi de dâhil eden, rasyonellikten ziyade tinsel yani manevi bir kudreti tanımlayan nous esasında anlaşılır.²⁶

2. Yalçın Koç’un “Anadolu Mayası”: Bir “Nazariyat” İhyası

Yalçın Koç, çağdaş Türk düşünce geleneğinde, köklerini Türk-İslam felsefesinin derinliklerinden alan ve “nazariyat” adını verdiği özgün bir felsefi sistem kurar ve bu sistemi “Anadolu mayası” kavramı üzerinden topraklı bir kimlik inşasıyla temellendirir. Koç düşüncelerini temellendirirken onu diğer düşünürlerden ayıran bazı önemli noktalar onun felsefesinin çıkış noktası olarak kabul edilir. Bu çıkış noktası kendisinin filozof olarak adlandırılmasını istememe sebebiyle de yakından ilişkilidir. Zira Koç nazariyat adını verdiği anlamlandırma ve bilme yöntemini Batı referanslarıyla yapılan, hakikatle bağlantısının kopmuş olduğunu düşündüğü evrensel felse-

25 Ahmet İnam, *Yaşam Bizi Çağırırken* (Ankara: Aşina Kitaplar, 2006), 181.

26 Bkz. Süleyman Dönmez, *Emanet Ahlakı: Türk Ahlak Felsefesine Giriş* (Adana: Karahan Kitabevi, 2015), 28.

fedan keskin bir şekilde ayırır ve kendi düşünce sistemine felsefe, kendisine de filozof denilmesini reddeder. Koç fikriyat olarak adlandırdığı ve felsefe olarak kabul gören kavramsal çerçevenin dil ve mantık üzerine kurulu, hakikati yansıtmayan fikirler yığını olduğunu; filozof olarak kabul görenlerin ise bu fikir yığını içerisinde kaybolmuş bireyler olduğunu vurgular.²⁷

Yalçın Koç'un nazariyatına dil çok önemlidir ve Türkçe düşünen ve yazan bir düşünür olarak Türkçeyi bir araç olmanın ötesinde, felsefi bir sistemin kurucu unsuru haline getirir. Grekçe, Almanca; Latince gibi farklı batı dillerine hâkim olan Koç, felsefi terim ve kavramları bu dillerden devşirmek yerine onların Türkçe karşılıklarını büyük bir titizlikle araştırır, bulur ve gerektiğinde onlara yeni anlamlar yükler. Bu tutum, onun hem özgün terminolojisinin hem de karakteristik üslubunun temel dayanağıdır.²⁸

2.1. Yalçın Koç'un Nazariyatının Temel Özellikleri

2.1.1. Grek-Latin-Kilise Diyarı Eleştirisi ve Fikriyatı Reddi

Yalçın Koç Anadolu mayası kavramsallaştırmasıyla köklerini nazariyatta bulan ve Batı felsefe geleneğine bir reddiye olarak kabul edilebilecek bir düşünce sistemi ortaya koyar. Bu sistem, kökeni itibarıyla 'Grek-Latin Kilise diyarında ve onun Arap-Fars coğrafyasındaki uzantılarında icra edilen felsefe (philosophia) geleneğine yöneltilmiş radikal bir eleştiri ve reddiyedir. Koç'un reddiyesine konu olan fikriyat Grek-Latin Kilise diyarı diye kastettiği Batı'nın esasını oluşturan iki dil (Grekçe ve Latince) ve bir kurumdan (kilise) oluşan yapının ürünüdür.²⁹ Koç'a göre bu diyara mahsus fikriyat, zihinsel muhakeme ve dilsel kurgulara (önermelere) dayanır, ancak gerçekliğin özüne (hakikate) nüfuz edemez yani 'hak' ile olan bağını kaybetmiş, 'hakikat'le teması kopmuş ve bu nedenle spekülâtif birer fikirler yığınınından ibaret kalmıştır.³⁰

27 Yalçın Koç, *Anadolu Mayası: Türk Kimliği Üzerine Bir İnceleme* (Ankara: Cedit Neşriyat, 2014), 20.

28 Şehabettin Yalçın, "Yalçın Koç ve Felsefesine Kısa Bir Bakış," *Mebadi Uluslararası Felsefe Dergisi*: 73.

29 Koç, *Anadolu Mayası*, 7.

30 Süleyman Dönmez, "Yalçın Koç ve Filozofluk Üzerine Bir Değerlendirme," *Akdeniz İlahiyat Dergisi*, sy. 1 (2025): 40.

Bu noktada hak ve hakikat kavramlarını doğru anlamak önem kazanır. Hak ve hakikati bir bütünün iki farklı boyutu olarak düşündüğümüzde hak dışı hakikat ise içe tekabül eder. Hak değişken, izafi ve çokluk içerirken hakikat tek ve evrenseldir.³¹ Bu bağlamda Koç fikriyatın hem zaman ve mekânın kaydı altındaki hakla hem de belirleyici ve külli olan hakikatle bağını yitirdiğini ifade eder. Bu radikal eleştiri, Koç'u geleneksel felsefe yöntemlerinden köklü bir kopuşa yönlendirir ve Batı düşüncesinin “teori” (kuram) dediği bu zihinsel muhakemeye karşı, “nazariyat”ı önerir.

2.1.2 Nazariyat (*Theoria*): Nefsin Seyr-ü Seferi

Yalçın Koç düşüncesinde merkezi bir konumda olan nazariyat (*theoria*) kavramı dil, mantık ve düşünce üzerine kurulu evrensel felsefeye kendi tabiriyle fikriyata (*logia*) karşı geliştirdiği bir bilme, düşünme ve varoluş yöntemidir. Nazariyat kavramındaki *nazar* incelendiğinde “bakış, bakma, göz atma; görme, tecrübe ve kıyasa dayanarak düşünme, fikir yürütme; tasavvufi çerçevede ise Hak nuru ile bakış, lütfkâr ve keremli bakış, teveccüh ile bakma” gibi anlamları haiz olduğu görülür.³² *Theoria* kavramını incelediğimizde “bakma, seyretme, temaşa, temaşa hayatı, bak(in)ma, bak(in)ış, sey(e)ran, gözleyiş, gözetiş”³³ tanımları göze çarpar. Yalçın Koç'un nazarı bakmak değil seyretmektir. Seyir bakmaktan farklı olarak manzara-yı içten dışa görebilmektir. Bu bağlamda Koç'un nazariyat ile ilgili yaptığı, nefsin (*psukhe*) doğuştan hemen önce yaptığı manzara seyri yoluyla gerçekleşen icraatı şeklindeki tanımı *nazar* ve *theoria* kavramlarının seyir anlamıyla örtüşür.

Koç'un nazariyat düşüncesini temellendirdiği önemli bir eserinde yaptığı tanımda nazariyatın “zihinsel bir muhakeme (kuram) değil, nefsin kendiliğinden faal olan hafıza, muhayyile (hayal gücü) ve idrak güçlerine dayanan tecrübi ve seyri bir süreç” olduğunu vur-

31 Süleyman Dönmez ve Münir Yıldırım, “Bir Türk Ahlak Felsefesi İnşası İçin Kavram Temellendirmesi: Bir Türk Ahlak Felsefesinin İmkânı,” *II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi* içinde (Adana, 4-5 Mayıs 2018), ed. Haşim Akça vd. (Ankara: Gece Kitaplığı, 2018), 78.

32 “Nazar,” *Kubbealtı Lugatı*, erişim 30 Ekim 2025, <https://lugatim.com/s/nazar>.

33 Francis E. Peters, “Theōria,” *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü* içinde, 374.

gular.³⁴ Burada dikkat edilmesi gereken nokta sisteminin ya da yönteminin analiz, sentez gibi karmaşık akıl yürütmeler üzerine değil de nefsin saf ve doğal güçlerine (hafıza, hayal ve idrak) dayanması ve hakikatle doğrudan temas halinde olmasıdır. Nazariyatın tecrübi ve seyri bir süreç olduğu vurgusu insanın içsel ve sezgisel duyusunu olanca sadeliğiyle gerçekleştirmesiyle yakından ilişkilidir. Nazariyatla amaç soyut bilgi üretmek değil, aslî olanı yani varlığın saf ve bozulmamış özünü idrak etmektir. Kısaca nazariyat varlığı, dilin aracılığı ve zihnin soyutlamaları olmaksızın doğrudan, bütüncül ve tecrübi olarak kavrayışıdır.

2.1.3 Anadolu Mayası: Aslî Birliğin Özü

Anadolu mayası kavramı Koç'un nazariyat yöntemini geliştirdiği ontolojik, tarihsel ve kültürel zemini ifade eder. Maya, esas birlik olan yani mayalanma sonucunda oluşan şeye birlik kazandıran özdür. Anadolu, Türklerin mayaladığı coğrafya olarak mayanın tutması sonucu dönüşerek aslî birliğe dayalı bir kimlik kazanır.³⁵ Koç dönüştürücü özelliğini ön plana çıkardığı mayanın “kelam”, Anadolu mayasının ise Türkistan’dan gelen, “kadim ve hâtem olan kelam” olduğunu ve bu mayanın Anadolu Türk kimliğinin esasını ve insanın özünü oluşturduğunu belirtir.³⁶

Koç için maya, birliktelik (mozaik) değil, birbiri içinde eriyerek aslî bir kimlik kazanan, bütünüyle yeni bir özdür. Anadolu coğrafyası süt ise, bu topraklara “Türkistan’dan gelen kelam” (Yesevî irfanı) bu süte çalınan mayadır; ortaya çıkan yoğurt (Anadolu kimliği) ise süttten farklı yeni bir özdür. Bu mayanın esas, cümle varlığın birliği ve kardeşliğidir ve fikriyatın (*logia*) ürettiği sözün aksine özü oluşturur. Anadolu, mayanın tutmasıyla aslî kimliğine kavuşur, “birlikteliği” değil “birliği” yeşerten bir coğrafya olur. Birliktelik “kültürler mozaiki” tabiriyle özdeş, farklı katmanların bir sentezi şeklinde dışsal esas üzerine gerçekleşirken, birlik tam da sütün maya vasıtasıyla yoğurda dönüşmesi örneğinde olduğu gibi içten dışa doğru dö-

34 Yalçın Koç, *Theologia'nın Esasları: Felsefe'nin ve Teolojinin Nazariyatı Üzerine Bir İnceleme* (Ankara: Cedit Neşriyat, 2008), 12.

35 Koç, *Anadolu Mayası*, 14.

36 Koç, *Anadolu Mayası*, 255.

nüşerek sağlanır.³⁷ Anadolu mayası bağlamında birlik, Anadolu insanının fikir ve düşüncesinden ziyade gönüllerinde tecelli eder çünkü Anadolu kimliğini oluşturan kelam fikre ve düşünceye kapalı olması hasebiyle gönle mahsustur.³⁸ Anadolu kimliği insanların akıllarının değil, gönüllerinin “basit” ve “doğrudan” seyrile inşa edilmiştir.

Kısaca Anadolu mayası, ayrıştırıcı bir felsefe değil, “bir”leştirici bir “gönül nazariyesi” olarak bu topraklardaki birliğin hem mimarı, hem harcı, hem de bizzat kendisidir.

3. Aynı Toprağın İki Ruhu: Gönül Felsefesi mi, Anadolu Mayası mı?

Anadolu’nun hikâyesini ve bilgeliliğini “gönül” penceresinden okuyan İnam ve Koç, aynı topraktan beslenmelerine ve ortak kaygılar taşımalarına karşın, yöntem ve yaklaşımlarında belirgin farklılıklar sergilerler. Tarihsel ve kültürel kaynak açısından ele aldığımızda her iki düşünür de Anadolu’yu, çok katmanlı ve uygarlıklar beşiği olarak görme konusunda hemfikirdir. İnam’ın “kültürler mozaïği” bağlamında vurguladığı çoğulcu ve birleştirici bakış açısı Koç’un “mayalanmış bütün” olarak tanımladığı Anadolu anlayışıyla ilk bakışta örtüşür. Temel fark Anadolu’ya yüklenen işlevde yani bu ortak kaynağı işleyiş biçimlerinde kendini gösterir. İnam, Anadolu’yu felsefi bir malzeme, bir ilham kaynağı ve gönülün tarihsel sahnesi olarak ele alır. Koç ise “Anadolu Mayası”nı, hakikati inşa eden ve bilginin imkânını sağlayan bir zemin olarak görür. Bu durum, İnam’ın düşüncesini daha çok bir “kültür felsefesi” seviyesine taşıırken Koç’unkini bir “kültür ontolojisi/epistemolojisi” niteliğine büründürür.

Metodolojik açıdan baktığımızda her iki düşünür de Batı felsefesinin salt akılcı (logos esaslı) yöntemini yetersiz bulur ve Anadolu’nun gönül mayasını hakkıyla serimlemek için bütüncül bir kavrayışın önemine vurgu yapar ancak bu vurgu temelde büyük bir farklılıkla birlikte kendini gösterir. İnam, gönül gibi nous esaslı bir

37 Dönmez ve Yıldırım, “Bir Türk Ahlak Felsefesi İnşası İçin Kavram Temellendirmesi,” 88.

38 Koç, *Anadolu Mayası*, 252.

kaynağı, büyük ölçüde Batılı ve logos esaslı bir yöntem olan fenomenoloji ile temellendirmeye çalışır ki bu durum onun felsefesinde metodolojik bir ikilik yaratır. Çünkü logosu kuşatan gönül logos ile açıklanamaz.³⁹ Koç ise bu tür bir uzlaşımı kesin bir dille reddeder. Ona göre, fikriyatın yöntemiyle hakikate ulaşılamaz. Bu nedenle, köktenci bir epistemolojik kopuşla, tamamen kendine özgü “nazariyat” yöntemini geliştirir. Koç’un metodu, İnam’a kıyasla Batı metodolojisiyle daha az uzlaşımçı hatta kavgalı ve daha radikaldir.

İki düşünürün Batı felsefe geleneğiyle kurduğu ilişki biçimi de büyük oranda farklılık gösterir. İnam, Batı felsefesini dışlamaz; onunla diyalog içine girer. Platon’un “eros”unu “gönülleme”ye, Nietzsche’nin “üstinsan”ını “gönülleyebilen insan”a, Heidegger’in dil felsefesini Türkçenin imkânlarına uyarlayarak geliştirir. Onun tavrı, eleştirel ama kapsayıcıdır. Koç’un tavrı ise daha radikal ve reddiyecedir. Grek-Latin Kilise diyarının ve onun etkisindeki tüm felsefe geleneklerinin fikriyattan (logia) ibaret olduğunu ve hakikatten koptuğunu savunur. Onun düşüncesi bu geleneğin tamamını kökten bir eleştiriye tabi tutarak yerine yeni bir sistem (nazariyat) ikame etmektir.

İnam’ın Gönül Felsefesi, temelde amelî bir karaktere sahiptir. Nihai hedefi, soyut bir bilgi üretmek değil, bireyin gönlünü inşa ederek onu daha anlamlı, duyarlı ve yaratıcı bir varoluşa taşımaktır. Bu yönüyle o, bir yaşama sanatı, etik bir rehber ve bir yaşama ustalığı arayışıdır. Buna karşılık, Koç’un nazariyatı, öncelikle bir bilgi teorisi ve felsefi sistem inşasıdır. Koç, Gazali’nin Meşşai felsefeye yönelttiği eleştiriler gibi Batılı filozofların kavramsal çerçevesini oluşturduğu Grek-Latin Kilise diyarında yapılan felsefeyi nazariyatsız ve faydasız laf kalabalığından ibaret olması sebebiyle reddeder ve yine Gazali’nin dinî ilimlerde yaptığı ihya hareketinin bir benzerini felsefe alanında ve Türkçe dil zemininde gerçekleştirmeyi amaçlar.⁴⁰ Gönül Felsefesi ve Nazariyata bu açıdan yaklaştığımızda ilkinin daha “amelî” değerinin ise daha “nazari” bir nitelik taşıdığı görülür.

39 Süleyman Dönmez, *Keşfedilmeyi Bekleyen Medeniyet: Felsefenin Batı Dışı Referanslarına Eleştirel Bir Katkı* (Adana: Karahan Kitabevi, 2015), 52.

40 Dönmez, *Yalçın Koç ve Filozofluk Üzerine Bir Değerlendirme*, 49.

Sonuç Yerine

Ahmet İnam'ın “Gönül Felsefesi” ile Yalçın Koç'un “Anadolu Mayası” ve “nazariyat” adını verdikleri düşünsel yolculukları Türkiye’de özgün felsefe yapma çabasının iki zirve noktasını temsil eder. Her ikisi de aynı kültürel zeminden, Anadolu’nun binlerce yıllık birikiminden neşet eder ve Batı merkezci felsefi söylemi aşarak, yerelden evrensele uzanan bir köprü kurma idealini paylaşır.

Birlikte ele alındıklarında, bu iki değerli teşebbüs, Türkiye’de özgün bir felsefe geleneğinin inşasının sadece teorik bir temenni olmadığını, aksine somut ve güçlü örneklerle hayata geçirilmekte olduğunu göstermektedir. İnam’ın pratik felsefesi ile Koç’un teorik sistemi Türk felsefe geleneğinin farklı katmanlarını temsil etmektedir ve Türkçe felsefe yapmanın ve evrensel düşünceye katkıda bulunmanın farklı, ancak birbirini tamamlayıcı imkânlarını göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır. İnam’ın “gönül”ü, Koç’un “nazariyat”ı için bir insanî cevher ve motivasyon kaynağı; Koç’un “nazariyat”ı ise İnam’ın “gönül”ü için bir metafizik temel ve sistematik çerçeve sunabilir. Bu iki düşünür, evrensel felsefe sahnesine, Batı dışı bir perspektiften sunulmuş zengin, derinlikli ve birbirini tamamlayıcı nitelikteki katkılarıyla, Türk felsefesinin geleceği için umut verici bir yol haritası çizmektedir.

Her iki düşünsel yolculuk da Türkiye’de felsefenin geleceği üzerine düşünenler için önemli birer başvuru kaynağı olmaya devam edecektir. Bu çalışmamızla, söz konusu iki önemli projeyi karşılaştırmalı olarak ele alarak, Türkiye’deki felsefi arayışların küçük bir haritasını çıkarmayı ve evrensel felsefe birikimine yapılabilecek yerel katkıların imkânlarını tartışmaya katkı sağlamayı amaçlamaktayız.

Kaynakça

- Akarsu, Bedia. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. 11. bs. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1998.
- Banarlı, Nihad Sami. *Türkçe'nin Sırları*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 1978.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.
- Dönmez, Süleyman. *Emanet Ahlakı: Türk Ahlak Felsefesine Giriş*. Adana: Karahan Kitabevi, 2015.
- Dönmez, Süleyman. *Keşfedilmeyi Bekleyen Medeniyet: Felsefenin Batı Dışı Referanslarına Eleştirel Bir Katkı*. Adana: Karahan Kitabevi, 2015.
- Dönmez, Süleyman. "Yalçın Koç ve Filozofluk Üzerine Bir Değerlendirme." *Akdeniz İlahiyat Dergisi* 1, sy. 1 (2025): 39-52.
- Dönmez, Süleyman ve Münir Yıldırım. "Bir Türk Ahlak Felsefesi İnşası İçin Kavram Temellendirmesi: Bir Türk Ahlak Felsefesinin İmkânı." *II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi Bildiri Kitabı* içinde (Adana, 4-5 Mayıs 2018), ed. Haşim Akça vd., 74-93. Ankara: Gece Kitaplığı, 2018.
- İşık, Yıldız. *Mutsuzluk Ahlaksızlıktır: Yaşam Üstü Söyleşiler*. Ankara: İmge Kitabevi, 2012.
- İnam, Ahmet. "Anadolu'ya Gönülle Döşenen Kavram Yolları." *Hece Dergisi*, sy. 157 (Ankara, 2010). (Not: Dergi sayısı belirtilmelidir)
- İnam, Ahmet. "Bilim, Sanat ve Felsefe Dili Olarak Türkçe." *Düşünüyor-um Aylık Bülten*, sy. 57 (İstanbul, 2015).
- İnam, Ahmet. "Can Darlığı." *Bilim ve Ütopya*, sy. 265 (Ankara, 2016).
- İnam, Ahmet. *Bir Sevda Yorumu Kitabı: Güliden ile Hoca*. İstanbul: Okuyan, 2001.
- İnam, Ahmet. *Candan Gönle*. Malatya: Bilsam Yayınları, 2012.
- İnam, Ahmet. "Gönül Felsefesi." *Kalkınma Dergisi*, sy. 53 (Ankara, 2009).
- İnam, Ahmet. "Sır Mushafında Anadolu." Erişim tarihi: 24.10.2025. <https://www.ahmetinam.com/yazilar-SIR-MUSHAFINDAN-ANADOLU>.
- İnam, Ahmet. *Teknoloji Benim Neyim Oluyor?* Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2014.
- İnam, Ahmet. *Yaşam Bizi Çağırırken*. Ankara: Aşina Kitaplar, 2006.

Koç, Yalçın. *Anadolu Mayası: Türk Kimliği Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Cedit Neşriyat, 2014.

Koç, Yalçın. *Theologia'nın Esasları: Felsefe'nin ve Teolojinin Nazariyatı Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Cedit Neşriyat, 2008. (*Olan/Id Quod Est* ayırımına dair notlarınızı bu kitabın tahlilinde kullanıyor olmanız isabetli).

Kubbealtı Lugatı. "Nazar." Erişim tarihi: 30.10.2025. <https://lugatim.com/s/nazar>.

Pedük, Oya. *Gönülden Cana Ahmet İnam'ın Felsefi Görüşleri*. Ankara: Net Kitaplık, 2021.

Pedük, Oya ve Süleyman Dönmez. "Ahmet İnam ve Gönül Felsefesi." *Cumhuriyetimizin 100. Yılında 100 Felsefecimiz* içinde, ed. Nihat Durmaz. Ankara: Nobel Yayınları, 2023.

Peters, Francis E. "Psukhe." *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü* içinde. Çeviren Hakkı Hünler. İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2004.

Peters, Francis E. "Theoria." *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü* içinde. Çeviren Hakkı Hünler. İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2004.

Tatçı, Mustafa. *Yunus Emre Divanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997.

TDK Sözlüğü. "Can." Erişim tarihi: 30.09.2025. <https://sozluk.gov.tr/>.

TDK Sözlüğü. "Gönül." Erişim tarihi: 20.09.2025. <https://sozluk.gov.tr/>.

Yalçın, Şehabettin. "Yalçın Koç ve Felsefesine Kısa Bir Bakış." *Mebadi Uluslararası Felsefe Dergisi*, sy. 1 (2025): 65-82.